

Instytut Wymiaru Sprawiedliwości

Podstawa oraz skutki umieszczenia dziecka w tzw. pieczy bieżącej

dr Maciej Domański

Prawo rodzinne

Warszawa 2023

Spis treści

Uwagi wprowadzające	5
I. Tryb i podstawy umieszczenia dziecka pod pieczę osób innych niż rodzice w przypadkach „nagłych” („doraźnych”)	7
a. Orzeczenia wydawane na podstawie art. 569 § 2 k.p.c.	7
b. Orzeczenie w trybie postępowania zabezpieczającego	10
II. Konsekwencje prywatnoprawne umieszczenia dziecka „w pieczy bieżącej”	13
a. Pojęcie „pieczy zastępczej” w prawie rodzinnym	13
b. Pojęcie „pieczy zastępczej” w Ustawie o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej	17
III. Konsekwencje umieszczenia dziecka „w pieczy bieżącej” z perspektywy świadczeń publicznych	19
a. Uwagi wstępne	19
b. Konsekwencje w zakresie Ustawy o pomocy państwa w wychowywaniu dzieci	20
c. Konsekwencje w zakresie Ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej	22
IV. Podsumowanie	23

Uwagi wprowadzające

W praktyce sądów rodzinnych odnotowana została praktyka wydawania, w przypadkach nagłych czy wymagających rozstrzygnięć tymczasowych, orzeczeń, których treścią jest umieszczenie dziecka „w pieczy bieżącej”. Wątpliwości dotyczące wskazanej praktyki oraz jej konsekwencji stały się podstawą wystąpienia przez Rzecznika Praw Dziecka do Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości.

Problemy związane z sygnalizowaną praktyką dotyczą w szczególności zagadnień publicznonprawnych w zakresie możliwości przyznania świadczeń, takich jak: świadczenie wychowawcze przewidziane w ustawie z 11 lutego 2016 r. o pomocy państwa w wychowywaniu dzieci¹ czy świadczenie „Dobry start”². Problem jest silnie obecny w orzecznictwie sądów administracyjnych³.

Zagadnienie umieszczania dziecka „w pieczy bieżącej” jest jednak zdecydowanie bardziej skomplikowane, wielowątkowe i wykracza poza przyznawanie świadczeń publicznych. Źródłem problemów jest samo pojęcie „pieczy bieżącej”, które pojawia się w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym w art. 96 § 2, 112[1], 158 w zupełnie innych kontekstach (o czym w dalszej części opracowania) niż „czasowe” czy „nagłe” umieszczenie dziecka pod pieczęą innych osób niż rodzice. Pojęcie „pieczy bieżącej” nie pojawia się w ogóle w kodeksie postępowania cywilnego, co rodzi pytanie o prawidłowość praktyki rozstrzygania sądów „o pieczy bieżącej”, jak również ramy procesowe dla takiego orzeczenia.

Celem niniejszego opracowania jest uporządkowanie sygnalizowanej problematyki, poddanie analizie podstaw oraz dopuszczalnego trybu postępowania sądu, jak również

¹ Dz.U. z 2022 r. poz. 1577.

² Zob. Rozporządzenie Rady Ministrów z 15 czerwca 2021 r. w sprawie szczegółowych warunków realizacji rządowego programu „Dobry start”, Dz.U. z 2021 r. poz. 1092.

³ Zob. przykładowo wyrok NSA z 27 sierpnia 2019 r., I OSK 2708/17; wyroki WSA: w Łodzi z 22 marca 2019 r., II SA/Łd 96/19; w Poznaniu z 27 października 2021 r., II SA/Po 25/21; w Krakowie 27 listopada 2020 r., III SA/Kr 350/20; z 25 stycznia 2023 r., III SA/Kr 1532/22; w Gliwicach z 25 sierpnia 2021 r., II SA/Gl 700/21; 15 lipca 2022 r., II SA/Gl 592/22; 25 listopada 2022 r., II SA/Gl 1155/22; z 25 stycznia 2023 r., II SA/Gl 1716/22, z 21 lutego 2023 r., II SA/Gl 1623/22.

publicznoprawnych konsekwencji umieszczenia dziecka pod pieczę osób niebędących rodzicami⁴, w sytuacjach „nagłych” czy „doraźnych”.

⁴ Dla uproszczenia pomijam niezwykle kontrowersyjne zagadnienie stosunku opieki do pieczy zastępczej i możliwości umieszczenia w pieczy zastępczej dziecka, dla którego ustanowiono opiekę. Zob. E. Holewińska-Łapińska, *Ustanowienie opieki a orzeczenie o umieszczeniu dziecka w pieczy zastępczej* [w:] *Księga Jubileuszowa Prof. dr. hab. Tadeusza Smyczyńskiego*, red. M. Andrzejewski, L. Kociucki, M. Łączkowska, A.N. Szulz, Toruń 2008, s. 399; M. Domański, *Wybrane zagadnienia orzekania o umieszczeniu dziecka w pieczy zastępczej*, „Prawo w Działaniu”, t. 24/2015, s. 254 i n.

I. Tryb i podstawy umieszczenia dziecka pod pieczę osób innych niż rodzice w przypadkach „nagłych” („doraźnych”)

a. Orzeczenia wydawane na podstawie art. 569 § 2 k.p.c.

Zgodnie z art. 569 § 2 k.p.c. w wypadkach nagłych sąd opiekuńczy wydaje z urzędu wszelkie potrzebne zarządzenia nawet w stosunku do osób, które nie podlegają jego właściwości miejscowej, zawiadamiając o tym sąd opiekuńczy miejscowo właściwy. Obecnie nie budzi raczej wątpliwości, że pomimo użytego sformułowania o „wydaniu zarządzenia”, sąd na wskazanej podstawie wydaje wyłącznie postanowienia⁵. Niejasny pozostaje charakter (a nie tylko forma) rozstrzygnięć wydawanych na wskazanej podstawie. W literaturze wyrażono wiele poglądów w tym zakresie. Upraszczając zagadnienie, należy wyróżnić dwa podstawowe stanowiska. Zgodnie z jednym, chodzi o postanowienia merytoryczne co do istoty sprawy. Zgodnie z drugim, należy utożsamiać je z postępowaniem zabezpieczającym.

Dla Adama Zielińskiego cytowany przepis jest źródłem normy upoważniającej sąd opiekuńczy do wydawania, w wypadkach nagłych, potrzebnych zarządzeń w trybie uproszczonym przy braku konieczności przeprowadzenia rozprawy i których skuteczność oraz wykonalność następują z chwilą ogłoszenia czy wydania⁶. Podobny pogląd przyjęli H. Dolecki⁷ oraz J. Ignatowicz⁸. Uzupełnieniem wskazanego stanowiska jest przyjęcie, że materialnoprawną

⁵ A. Zieliński, *Sądownictwo opiekuńcze w sprawach małoletnich*, Warszawa 1975, s. 125 i n.; H. Dolecki, *Ingerencja sądu opiekuńczego w wykonywanie władzy rodzicielskiej*, Warszawa 1983, s. 102; H. Haak, *Ochrona prawna udzielana przez sąd opiekuńczy*, Toruń 2002, s. 326; T. Zawisłak, *Zarządzenia sądu opiekuńczego w nagłych wypadkach (art. 569 § 2 k.p.c.)*, Pal. 7–8/2002, s. 56; K. Markiewicz, *Postać i charakter prawny czynności sądu podejmowanych na podstawie 569 § 2 k.p.c.* [w:] *Proces cywilny. Nauka. Kodyfikacja. Praktyka. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Feliksowi Zedlerowi*, red. P. Grzegorzczak, K. Knoppek, M. Walasik, Warszawa 2012, s. 462; A. Jakubecki, *Postępowanie zabezpieczające a zarządzenia sądu opiekuńczego wydawane na podstawie art. 569 § 2 KPC* [w:] *Aequitas Sequitur Legem. Księga jubileuszowa z okazji 75. urodzin Prof. Andrzeja Zielińskiego*, red. K. Flaga-Gieruszyńska, G. Jędrejek, Warszawa 2014, s. 202; J. Gudowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom IV. Postępowanie rozpoznawcze. Postępowanie zabezpieczające*, red. T. Ereciński, LEX 2016, komentarz do art. 569, nb. 8; T. Żyznowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Tom III. Komentarz. Art. 425–729*, red. A. Marciniak, Legalis 2020, komentarz do art. 569, nb. 2 i n.; A. Góra-Błaszczkowska, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom III. Art. 506–729*, red. T. Wiśniewski, LEX 2021, komentarz do art. 569, nb. 10; A. Zieliński, K. Flaga-Gieruszyńska [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. A. Zieliński, K. Flaga-Gieruszyńska, Legalis 2022, komentarz do art. 569, nb. 7. Tak też Sąd Najwyższy w uchwale z 7 października 2008 r., III CZP 83/08. Odmienny pogląd, przyjmowany w oparciu o ścisłe brzmienie przepisu zakładał, iż chodzi w tym przypadku o zarządzenia „o charakterze techniczno-gospodarczym o skutkach wykraczających poza ramy samego postępowania, zob. S. Lizer, *Zarządzenia według kodeksu postępowania cywilnego*, NP, 6/1969, s. 975; W. Siedlecki, Z. Świeboda, *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 2001, s. 81.

⁶ A. Zieliński, *Sądownictwo opiekuńcze...*, s. 120 i n.

⁷ H. Dolecki, *Ingerencja sądu opiekuńczego...*, s. 102 i n.

⁸ J. Ignatowicz [w:] *System prawa rodzinnego i opiekuńczego*, red. J.S. Piąkowski, Ossolineum 1985, s. 892.

podstawą orzeczenia wydawanego na podstawie art. 569 § 2 k.p.c. jest art. 109 k.r.o. Jak podkreślił A. Jakubecki, pogląd, zgodnie z którym sąd na wskazanej podstawie wydaje merytoryczne orzeczenia, „zdaje się dominować we współczesnej nauce”⁹.

Przeciwną koncepcję wykładni art. 569 § 2 k.p.c. przedstawił F. Zedler, który zaliczył go jednoznacznie do przepisów dotyczących zabezpieczenia. Zgodnie z tym stanowiskiem jest on *lex specialis* w stosunku do 735 k.p.c. (obecnie art. 734 k.p.c.), regulującym właściwość miejscową w sprawach o udzielenie zabezpieczenia¹⁰. Przyjęcie, że w przypadku analizowanej normy mamy do czynienia z postępowaniem zabezpieczającym, pozwala na rozwiązanie różnych szczegółowych kwestii w zakresie sposobu postępowania sądu, właśnie przy zastosowaniu regulacji postępowania zabezpieczającego. Do poglądu tego przychylił się H. Haak¹¹.

Zarówno pierwsza, jak i druga koncepcja wykładni, mają swoje mankamenty¹². W orzecznictwie Sądu Najwyższego przedstawiono również ujęcie, które można określić jako pośrednie. W uchwale z 7 października 2008 r.¹³ dokonano podziału orzeczeń wydawanych na podstawie art. 569 § 2 k.p.c. na dwie grupy zależne od tego, czy postanowienie wydawane jest w ramach toczącego się już postępowania opiekuńczego, czy też nie. Zgodnie ze stanowiskiem Sądu Najwyższego, w drugim przypadku orzeczenie jest postanowieniem orzekającym co do istoty sprawy i podlega zaskarżeniu w drodze apelacji. W pierwszym natomiast „spełnia funkcję postanowienia o udzieleniu zabezpieczenia” i nie jest postanowieniem orzekającym, co do istoty sprawy. Należy stosować do niego art. 741 k.p.c., a więc przysługuje na niego zażalenie. Stanowisko takie otwiera drogę do stosowania do wydania orzeczenia na opisywanej podstawie (wprost albo w drodze analogii) również innych przepisów o postępowaniu zabezpieczającym. Należy jednak zauważyć, że wskazanego stanowiska nie można uznać za utrwalone w judykaturze Sądu Najwyższego¹⁴.

Odnosić należy również, jak się wydaje najbardziej przekonującą koncepcję wykładni, zgodnie z którą w art. 569 § 2 k.p.c. uregulowano wyłącznie szczególny przypadek właściwości miejscowej sądu opiekuńczego¹⁵. W związku z tym, stanowi on *lex specialis* zarówno w stosunku do art. 569 § 1, jak i 734 k.p.c. Nie przesądza więc zupełnie samego trybu postępowania.

Na marginesie należy zauważyć, że zagadnienie nie budziło takich wątpliwości na gruncie dekretu z 21 maja 1946 r. o postępowaniu przed władzą opiekuńczą¹⁶, który obowiązywał od 1 lipca 1946 r. do 1 października 1950 r. Zgodnie z jego art. 7 w przypadkach niecierpiących zwłoki władza opiekuńcza, nawet niewłaściwa, obowiązana była wydać zarządzenie tymczasowe w celu ochrony osoby podlegającej pieczy lub jej majątku, jeżeli w jej okręgu

⁹ A. Jakubecki, *Postępowanie zabezpieczające a zarządzenia sądu opiekuńczego...*, s. 203.

¹⁰ F. Zedler, *Sądy rodzinne. Wybrane zagadnienia organizacyjne i procesowe*, Warszawa 1984, s. 108.

¹¹ H. Haak, *Ochrona prawna...*, s. 283.

¹² Zob. w szczególności A. Jakubecki, *Postępowanie zabezpieczające a zarządzenia sądu opiekuńczego...*, s. 205.

¹³ III CZP 83/08.

¹⁴ Zob. uchwałę z 20 listopada 2008 r., III CZP 109/08 oraz postanowienie z 20 listopada 2008 r., III CZP 110/08.

¹⁵ A. Jakubecki, *Postępowanie zabezpieczające a zarządzenia sądu opiekuńczego...*, s. 207, por. K. Markiewicz [w:] *Postać i charakter prawny czynności sądu...*, s. 475 i n.

¹⁶ Dz.U. z 1946 r. Nr 22, poz. 140.

powstała potrzeba takiego zarządzenia. O wydaniu zarządzenia władza ta zawiadamiała niezwłocznie właściwą władzę opiekuńczą, która orzekała o utrzymaniu w mocy, zmianie lub uchyleniu zarządzenia. Po pierwsze, nie budziło to wątpliwości, że chodzi o tymczasową ochronę, a nie rozstrzygnięcie co do istoty sprawy¹⁷. Po drugie, władza opiekuńcza nie tylko miała obowiązek zawiadomienia właściwej władzy opiekuńczej, ale sąd właściwy musiał rozstrzygnąć sprawę merytorycznie.

Zgodnie z art. 569 § 2 k.p.c. sąd może wydać „wszelkie potrzebne zarządzenia”. Obejmuje to również umieszczenie dziecka w pieczy zastępczej¹⁸. Jest to oczywiste, biorąc pod uwagę treść art. 598[13] k.p.c., zgodnie z którym przepisy o przymusowym odebraniu osoby przez kuratora stosuje się odpowiednio do wykonania orzeczeń wydanych na zasadzie art. 569 § 2, dotyczących odebrania osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką, a także orzeczeń o umieszczeniu małoletniego w placówce opiekuńczo-wychowawczej lub w rodzinie zastępczej.

Zależnie od przyjmowanej koncepcji (wariantu) wykładni, podstawą materialnoprawną może być art. 109 k.r.o., zgodnie z którym, jeżeli dobro dziecka jest zagrożone, sąd opiekuńczy wyda odpowiednie zarządzenia, w szczególności może (§ 2 p. 5) zarządzić umieszczenie małoletniego w rodzinie zastępczej, rodzinnym domu dziecka albo w instytucjonalnej pieczy zastępczej, albo powierzyć tymczasowo pełnienie funkcji rodziny zastępczej małżonkom lub osobie, niespełniającym warunków dotyczących rodzin zastępczych, w zakresie niezbędnych szkoleń, określonych w przepisach o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, albo zarządzić umieszczenie małoletniego w zakładzie opiekuńczo-leczniczym, w zakładzie pielęgnacyjno-opiekuńczym lub w zakładzie rehabilitacji leczniczej. Pamiętać również należy, że katalog środków przewidziany w art. 109 k.r.o. ma charakter otwarty¹⁹.

Jeżeli sąd opiekuńczy niewłaściwy wyda postanowienie o umieszczeniu dziecka pod pieczę osoby niebędącej rodzicem, na materialnoprawnej podstawie art. 109 k.r.o., należy uznać, że jest to orzeczenie co do istoty sprawy. Jak wskazano powyżej, kwestyjne jest to, czy orzeczenie może zostać wydane bez przeprowadzenia rozprawy i czy staje się skuteczne oraz wykonalne z chwilą ogłoszenia (wydania) – art. 578 k.p.c.²⁰ Zgodnie bowiem z art. 579 k.p.c. postanowienia m.in. w sprawach o ograniczenie, zawieszenie, pozbawienie i przywrócenie władzy rodzicielskiej, mogą być wydane tylko po przeprowadzeniu rozprawy, a postanowienia takie stają się skuteczne i wykonalne po uprawomocnieniu się. Należy przyjąć, że sprawa o wydanie „zarządzenia” na podstawie art. 109 k.r.o. mieści się w zakresie pojęcia sprawy o ograniczenie władzy rodzicielskiej²¹.

¹⁷ Zob. J. Jagieła, *Tymczasowa ochrona prawna w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2007, r. IV, § 1, II, przyp. 189.

¹⁸ Zamiast wielu: H. Haak, *Ochrona prawna...*, s. 324.

¹⁹ Zob. J. Słyk [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. serii K. Osajda, red. tomu M. Domański, J. Słyk, Leglis 2022, komentarz do art. 109, nb. 9 i n.

²⁰ Tak: A. Zieliński, *Sądownictwo opiekuńcze...*, s. 121; H. Dolecki, *Ingerencja sądu opiekuńczego...*, s. 102.

²¹ Tak: SN w uchwale z 20 listopada 2008 r., III CZP 110/08.

Powyższe rozważania prowadzą do stwierdzenia, że również w przypadku rozstrzygnięcia zapadającego na podstawie art. 569 § 2 k.p.c. możliwe jest wydanie orzeczenia o umieszczeniu dziecka w pieczy sprawowanej przez inne osoby niż rodzice, w trybie zabezpieczenia, przy czym część przedstawicieli doktryny (podobnie jak Sąd Najwyższy w uchwale CZP 83/08) wskazuje, że chodzi o „spełnianie funkcji postanowienia o udzieleniu zabezpieczenia”, co zdaje się zakładać ewentualnie analogiczne stosowanie przepisów o postępowaniu zabezpieczającym.

b. Orzeczenie w trybie postępowania zabezpieczającego

Możliwość uregulowania pieczy nad dzieckiem w postępowaniu zabezpieczającym na ogólnych zasadach nie budzi wątpliwości²². Bezpośrednio odnosi się do takiej sytuacji art. 755 § 1 p. 4 k.p.c. określający sposoby zabezpieczenia roszczeń niepieniężnych czy art. 756[1] k.p.c. stanowiący, że w sprawach dotyczących pieczy nad małoletnimi dziećmi i kontaktów z dzieckiem sąd orzeka w przedmiocie zabezpieczenia po przeprowadzeniu rozprawy, chyba że chodzi o wypadek niecierpiący zwłoki. Ostatnia wskazana regulacja dotyczy zarówno postępowań prowadzonych w trybie procesowym (rozwód, separacja, unieważnienie małżeństwa), jak i nieprocesowym, w szczególności określonych w art. 579 k.p.c., a więc także o ograniczenie i pozbawienie władzy rodzicielskiej²³.

Zgodnie z art. 732 k.p.c. zabezpieczenie udzielane jest na wniosek jednak w wypadkach, w których postępowanie może zostać wszczęte z urzędu – także z urzędu. Wyjątek ten dotyczy również postępowań opiekuńczych²⁴. W analizowanym przypadku należy stosować ogólne regulacje dotyczące podstaw zabezpieczenia, takie jak wiarygodność roszczenia²⁵ czy interes prawny²⁶. Interes prawny jako podstawa zabezpieczenia w analizowanych sprawach, występuje wtedy, gdy istnieje konieczność natychmiastowego działania. Podstawowym kryterium oceny jest oczywiście dobro dziecka. Zabezpieczenie jest uzasadnione, gdy „dobro dziecka jest naruszone w takim stopniu, że (...) nieudzielenie ochrony (...) może spowodować niekorzystne następstwa”, polegające na „wystąpieniu poważnych zagrożeń rozwoju duchowego i fizycznego dziecka”²⁷.

²² Tak: A. Jakubecki, *Postępowanie zabezpieczające a zarządzenia sądu opiekuńczego...*, s. 207.

²³ A. Jakubecki [w:] *System Prawa Procesowego Cywilnego. Tom V. Postępowanie zabezpieczające*, red. T. Ereciński, A. Jakubecki, Warszawa 2016, r. 6, 3.7., p. 1268.

²⁴ M. Walasik [w:] *System Prawa Procesowego Cywilnego. Tom V. Postępowanie zabezpieczające*, red. T. Ereciński, A. Jakubecki, Warszawa 2016, r. 8, 3.1.2, p. 1700; A. Banaszewska [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. P. Ryłski, Legalis 2022, komentarz do art. 732, nb. 14.

²⁵ Chodzi oczywiście o roszczenie w znaczeniu procesowym jako przedmiot zabezpieczenia, zob. M. Walasik [w:] *System Prawa Procesowego Cywilnego. Tom V. Postępowanie zabezpieczające*, red. T. Ereciński, A. Jakubecki, Warszawa 2016, r. 5., 2, 744.

²⁶ F. Zedler, *Sądy rodzinne. Wybrane zagadnienia...*, s. 109 i n.; H. Haak, *Ochrona prawna...*, s. 291 i n.

²⁷ F. Zedler, *Sądy rodzinne. Wybrane zagadnienia...*, s. 113.

Zgodnie z art. 731 k.p.c. zasadniczo zabezpieczenie nie może zmierzać do zaspokojenia roszczenia, chyba że ustawa stanowi inaczej. Jedną z takich regulacji szczegółowych²⁸ jest art. 755 § 2[1] k.p.c. dotyczący zabezpieczenia roszczeń niepieniężnych, w szczególności polegających na uregulowaniu sposobu roztoczenia pieczy nad małoletnimi dziećmi (art. 755 § 1 p. 5 k.p.c.). Zgodnie z art. 755 § 2[1] k.p.c. przepisu art. 731 k.p.c. nie stosuje się, jeżeli zabezpieczenie jest konieczne dla odwrócenia grożącej szkody lub innych niekorzystnych dla uprawnionego skutków. Postanowienie o umieszczeniu dziecka pod pieczę osób innych niż rodzice, wydane w trybie zabezpieczenia ma charakter nowacyjny²⁹ i antycypuje przyszłe rozstrzygnięcie³⁰. W analizowanym przypadku treść postanowienia o udzieleniu zabezpieczenia roszczenia niepieniężnego może nie różnić się od merytorycznego rozstrzygnięcia sprawy³¹. Z perspektywy dobra dziecka takie rozstrzygnięcie należałoby nawet uznać za wskazane.

Reasumując, sąd opiekuńczy (nawet miejscowo niewłaściwy – art. 569 § 2 k.p.c.), czy też pełniący funkcje sądu opiekuńczego – sąd prowadzący postępowanie w sprawie o rozwód, separację czy unieważnienie małżeństwa (445 k.p.c.) może, w trybie zabezpieczenia, orzec o umieszczeniu dziecka pod pieczę innej osoby niż rodzic. Rozstrzygnięcie takie może zapaść z urzędu. Postanowienie zasadniczo zapada po przeprowadzeniu rozprawy, chyba że chodzi o wypadek niecierpiący zwłoki (art. 756[1] k.p.c.). Jest ono skuteczne i podlega wykonaniu z chwilą ogłoszenia, a jeżeli ogłoszenia nie było – z chwilą podpisania sentencji (art. 360 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.)³². Na postanowienie sądu pierwszej instancji w przedmiocie zabezpieczenia przysługuje zażalenie (art. 741 § 1 k.p.c.). Rozpoznaje je sąd, który wydał zaskarżone postanowienie w składzie trzech sędziów („zażalenie poziome”: art. 741 § 2 k.p.c.). Termin do wniesienia zażalenia wynosi tydzień od dnia doręczenia postanowienia z uzasadnieniem (art. 394 § 2 w zw. z art. 394[1a] § 2 i art. 13 § 2 k.p.c.)³³. Wniesienie zażalenia na postanowienie o udzieleniu zabezpieczenia zasadniczo (poza przypadkiem z art. 742 § 3 k.p.c.) nie wstrzymuje wykonania zaskarżonego postanowienia. Sąd (pierwszej instancji) może jednak wstrzymać wykonanie zaskarżonego postanowienia do czasu rozstrzygnięcia zażalenia (art. 394[1a] w zw. z art. 396 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.)³⁴.

²⁸ A. Jakubecki [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz aktualizowany. Tom II. Art. 730–1217*, red. A. Jakubecki, LEX 2019, komentarz do art. 731, nb. 2.

²⁹ W. Broniewicz, I. Kunicki [w:] *Postępowanie cywilne w zarysie*, W. Broniewicz, A. Marciniak, I. Kunicki, Warszawa 2020, s. 539.

³⁰ M. Walasik [w:] *System Prawa Procesowego Cywilnego. Tom V. Postępowanie zabezpieczające*, red. T. Erciński, A. Jakubecki, Warszawa 2016, r. 1, 3, przyp. 154.

³¹ J. Jagieła [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Tom IV. Komentarz. Art. 730–1095[1]*, red. A. Marciniak, Legalis 2020, komentarz do art. 755, nb. 2.

³² M. Walasik [w:] *System Prawa Procesowego Cywilnego. Tom V. Postępowanie zabezpieczające*, red. T. Erciński, A. Jakubecki, Warszawa 2016, r. 8, 42.2., p. 1886.

³³ Zob. A. Banaszewska [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. P. Ryłski, Legalis 2022, komentarz do art. 741, nb. 16 i n.

³⁴ J. Jagieła [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Tom IV. Komentarz. Art. 730–1095[1]*, red. A. Marciniak, Legalis 2020, komentarz do art. 741, nb. 11.

II. Konsekwencje prywatnoprawne umieszczenia dziecka „w pieczy bieżącej”

a. Pojęcie „pieczy zastępczej” w prawie rodzinnym

Powyżej stwierdzono, że sądy mogą powierzyć sprawowanie pieczy nad dzieckiem w postępowaniu zabezpieczającym czy też rozpoznawczym „tymczasowo” lub też na krótki okres. W praktyce pojawiają się w takich przypadkach sformułowania o powierzeniu określonej osobie sprawowania „pieczy bieżącej” nad dzieckiem. Powstaje pytanie, jak należy zakwalifikować taką decyzję sądu.

Sformułowanie „piecza zastępcza” nie miało charakteru ustawowego w pierwotnym brzmieniu kodeksu rodzinnego i opiekuńczego. Źródłem tego pojęcia były, jak się wydaje, regulacje Konwencji o prawach dziecka³⁵. Zgodnie z art. 20 ust. 1 Konwencji, dziecko pozbawione czasowo lub na stałe swego środowiska rodzinnego lub gdy ze względu na swoje dobro nie może pozostawać w tym środowisku, będzie miało prawo do specjalnej ochrony i pomocy ze strony państwa. Stosownie do ust. 2 Państwa-Strony zgodnie ze swym prawem wewnętrznym zapewnią takiemu dziecku opiekę zastępczą³⁶.

Na tym tle pojęcie „pieczy zastępczej” pojawiło się w wypowiedziach przedstawicieli doktryny prawa rodzinnego³⁷. Jak podkreślał M. Andrzejewski, zastępuje ona pieczę sprawowaną przez rodziców. Trwa jednak przez czas konieczny (nawet długotrwały) dla przywrócenia dziecka rodzinie³⁸. Założenie tymczasowości (które w praktyce może okazać się oczywiście nieuzasadnione) odróżnia pieczę zastępczą od przysposobienia. Ponadto, piecza zastępcza musi być sformalizowana. Nie obejmuje nieformalnego wspierania w sprawowaniu pieczy nad dzieckiem, np. przez krewnych³⁹. Musi mieć ponadto charakter całodobowy, a podstawą objęcia dziecka pieczą zastępczą jest zasadniczo orzeczenie sądu⁴⁰.

³⁵ Przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r., która weszła w życie w stosunku do Polski 7 lipca 1991 r. (Dz.U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526).

³⁶ Zob. M. Andrzejewski, *Prawo dziecka do pieczy zastępczej* [w:] *Konwencja o prawach dziecka. Analiza i wykładnia*, red. T. Smoczyński, Poznań 1999, s. 167 i n.

³⁷ M. Andrzejewski, *Ochrona praw dziecka w rodzinie dysfunkcyjnej (dziecko – rodzina – państwo)*, Kraków 2003, s. 183.

³⁸ *Ibidem*, s. 185.

³⁹ M. Andrzejewski [w:] *System Prawa Prywatnego. Tom 12. Prawo rodzinne i opiekuńcze*, red. T. Smoczyński, Warszawa 2011, s. 393.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 394.

W doktrynie prawa wskazuje się, że „piecza zastępcza” ma szeroki zakres zastosowania obejmujący różne formy sprawowania tymczasowej pieczy nad dzieckiem przez osoby inne niż rodzice. Ujęcie takie próbowano przenieść wprost do kodeksu rodzinnego i opiekuńczego. W projekcie ustawy z 23 listopada 2006 r.⁴¹ proponowano dodanie do rozdziału II (Stosunki między rodzicami i dziećmi) Działu Ia, tytułu II Kodeksu, oddziału 3 zatytułowanego „Piecza zastępcza”. Zgodnie z zaproponowanym art. 112 [1] § 1 k.r.o.:

jeżeli ze względu na dobro dziecka nie może ono lub nie powinno przebywać u swoich rodziców, należy zapewnić dziecku pieczę zastępczą, umieszczając je w rodzinie zastępczej albo w placówce opiekuńczo-wychowawczej typu rodzinnego, a gdy nie jest to możliwe – w innej placówce opiekuńczo-wychowawczej – do czasu ustania przyczyn ustanowienia pieczy zastępczej.

Projekt ostatecznie został przyjęty i stał się ustawą z 6 listopada 2008 r.⁴², jednak z pominięciem propozycji w zakresie uregulowania pieczy zastępczej⁴³.

Pojęcie „piecza zastępcza” zostało wprowadzone do kodeksu rodzinnego i opiekuńczego dopiero Ustawą o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej⁴⁴. Taki tytuł nosi oddział 2a rozdziału II, Działu Ia, tytułu II Kodeksu. W przepisach brak jest jednak definicji. Ujęcie kodeksowej regulacji pieczy zastępczej nie jest również konsekwentne. Obowiązująca treść art. 112 [1] k.r.o. została ustalona ustawą z 25 lipca 2014 r. o zmianie ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej oraz niektórych innych ustaw⁴⁵. Sama idea dostosowywania regulacji kodeksowej do zmian „technicznej” i administracyjnoprawnej ustawy budzi fundamentalne wątpliwości. Wskazany schemat postępowania jest również źródłem problemów konstrukcyjnych – przyjmowane regulacje, odpowiadając rozwiązaniom stosowanym w ustawie o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, burzą strukturę kodeksową. Ustawodawca regulując ogólnie cywilnoprawne aspekty „pieczy zastępczej”, o czym jasno przesądza tytuł oddziału 2a, jednocześnie w art. 112 [1] § 1 k.r.o., podjął próbę dokonania podziału na sytuacje dziecka umieszczonego w pieczy zastępczej (p. 1) oraz umieszczonego w zakładzie opiekuńczo-leczniczym, zakładzie pielęgnacyjno-opiekuńczym, zakładzie rehabilitacji leczniczej (w sytuacji, gdy dziecko jest „pozbawione opieki i wychowania” przez rodziców). Było to oczywiście spowodowane odmiennym reżimem prawnym funkcjonowania wskazanych w p. 2 instytucji. Nie są bowiem „formami pieczy zastępczej” regulowanymi przepisami Ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (zob. art. 34 i 92 u.w.r.s.p.z.). Pewne

⁴¹ O zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw, Druk nr 1166, Sejm V kadencji.

⁴² Ustawa o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2008 r. Nr 220, poz. 1431), która weszła w życie 13 czerwca 2009 r.

⁴³ Zob. M. Kosek, *Pieczka zastępcza w projekcie nowelizacji Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego z dnia 23 listopada 2006 r.*, „Roczniki Nauk Prawnych. Tom XIX”, nr 1, 2009, s. 71.

⁴⁴ Ustawa z 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, Dz.U. z 2011 r. Nr 149, poz. 887 z wielokrotnymi zmianami.

⁴⁵ Dz.U. z 2014 r. poz. 1188.

regulacje dotyczące wymienionych instytucji znajdują się w ustawie z 27 sierpnia 2004 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych⁴⁶. W art. 18b tej ustawy przewidziano, że osoba kierująca zakładem opiekuńczo-leczniczym, zakładem pielęgnacyjno-opiekuńczym lub zakładem rehabilitacji leczniczej, we współpracy z wyznaczonym przez starostę pracownikiem powiatowego centrum pomocy rodzinie, ocenia sytuację dziecka pozbawionego opieki i wychowania rodziców umieszczonego w tych zakładach przez sąd. Do terminów i zasad przeprowadzania oceny sytuacji dziecka przepisy ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, dotyczące okresowej oceny sytuacji dziecka umieszczonego w instytucjonalnej pieczy zastępczej, stosuje się jedynie odpowiednio, a nie wprost.

Z perspektywy kodeksu rodzinnego i opiekuńczego należy stwierdzić, że w braku legalnej definicji „pieczy zastępczej”, pojęcie to musi być interpretowane z perspektywy systemowej i funkcjonalnej. Ujęcie zaproponowane przez M. Andrzejewskiego i akceptowane w doktrynie⁴⁷ we właściwy sposób ujmuje je na gruncie obowiązującej regulacji. Chodzi o pieczę sprawowaną całodobowo, w zastępstwie rodziców, a więc w sytuacji przebywania dziecka poza środowiskiem rodzinnym. Jej podstawy są sformalizowane – zasadniczo chodzi o orzeczenie sądu. Piecza zastępcza z definicji ma charakter tymczasowy, nawet jeżeli jest długotrwała. Jej celem jest umożliwienie dziecku powrotu do rodziny naturalnej⁴⁸.

Biorąc pod uwagę wyróżnione elementy definicyjne, pojęcie „pieczy zastępczej” w rozumieniu kodeksu rodzinnego i opiekuńczego musi być interpretowane szeroko i funkcjonalnie. Należy przyjąć, że **w każdym przypadku, gdy sąd orzeka o powierzeniu pieczy nad dzieckiem osobie, która nie jest jego rodzicem umieszcza je w pieczy zastępczej**. Najczęściej podstawą materialnoprawną takiego rozstrzygnięcia jest art. 109 § 1 p. 5 k.r.o. Nie ma znaczenia, czy dziecko zostaje umieszczone w „rodzinie zastępczej”, czy też „instytucjonalnej pieczy zastępczej” albo „zakładzie opiekuńczo-leczniczym”, ewentualnie „zakładzie rehabilitacji medycznej”. Podstawy materialnoprawne rozstrzygnięcia są takie same, podobnie jak reżim procesowy (postępowanie opiekuńcze), czy też konsekwencje prywatnoprawne (w zakresie powstania obowiązku i prawa wykonywania bieżącej pieczy nad dzieckiem – art. 112 [1] § 1 k.p.c., chyba że sąd opiekuńczy postanowił inaczej – art. 112 [1] § 2 k.p.c.). Brak jest więc jakichkolwiek podstaw dla rozróżniania opisanych powyżej sytuacji. Nie można dokonywać podziału i charakterystyki instytucji prawnej z perspektywy „technicznych” elementów możliwego rozstrzygnięcia sądu. Argumentując *ad absurdum*, poddając analizie przykładowo prawo pierwokupu, można by wyróżniać różne materialnoprawne „instytucje”:

⁴⁶ Dz.U. z 2022 r. poz. 2561 (tekst jednolity).

⁴⁷ Przykładowo: J. Zajączkowska-Burtowy [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. M. Fras, M. Habdas, LEX 2021, komentarz do art. 112 [1] k.r.o., nb. 5.

⁴⁸ M. Andrzejewski, *Ochrona praw dziecka...*, s. 186.

„prawa pierwokupu na rzecz osoby fizycznej”, „prawa pierwokupu na rzecz osoby prawnej”, „prawa pierwokupu nieruchomości lokalowej”, „prawa pierwokupu ruchomości” itd.

Należy również podkreślić, że aby uznać, iż dziecko zostało (w sensie prawnomaterialnym) umieszczone w pieczy zastępczej, sąd nie musi w sentencji orzeczenia użyć takiego sformułowania. Podobnie, jeżeli sąd w sentencji wyroku wskaże, że „rozwiązuje małżeństwo”, a nie „orzeka rozwód”, nie oznacza to, że orzeczenie nie powinno być kwalifikowane jako wyrok rozwodowy. Nie ma więc znaczenia, czy sąd orzekł o „umieszczeniu dziecka w pieczy bieżącej”, „tymczasowej”, czy użył innego sformułowania. Konsekwencją jest to, że z perspektywy kodeksu rodzinnego i opiekuńczego dziecko zostało umieszczone w „pieczy zastępczej”, a osoba, której ta piecza została powierzona, będzie miała „obowiązki i prawa” wynikające z art. 112[1] k.r.o.

Stanowisko, zgodnie z którym, jeżeli dziecko zostało umieszczone „w pieczy bieżącej”, nie oznacza, że w sensie instytucjonalnym chodzi o pieczę zastępczą, tworzyłoby niebezpieczną pustkę prawną. Jeżeli nie znalazłby zastosowania art. 112[1] k.r.o., należałoby uznać, że osoba, której ta „bieżąca piecza” została powierzona, nie ma obowiązku jej wykonywania. Jeżeli sąd nie określiłby szczegółowo jej kompetencji, to również nie byłoby możliwe wskazanie, jak one się kształtują w kontekście obowiązków i praw rodziców (co właśnie rozstrzyga art. 112[1] k.r.o.). Na marginesie należy wskazać, że „tymczasowy” charakter jest elementem definicyjnym każdego rodzaju pieczy zastępczej i odróżnia tę instytucję chociażby od przysposobienia⁴⁹. Ponadto, sprawowanie „bieżącej pieczy” nad dzieckiem jest podstawowym elementem „pieczy zastępczej”, co jasno wynika z art. 112[1] § 1 zd. 1 k.r.o.

Nie ma również znaczenia tryb postępowania, w jakim wskazane rozstrzygnięcie zapadło. Podobnie jak w przypadku roszczenia alimentacyjnego, bez względu na to, czy zostało ono zasądzone prawomocnym wyrokiem sądu, czy też postanowieniem o udzieleniu zabezpieczenia albo wynika z umowy alimentacyjnej. Z perspektywy materialnoprawnej nadal jest roszczeniem alimentacyjnym stanowiącym emanację prawa do alimentacji (czy też w znaczeniu przedmiotowym wycinek prawa alimentacyjnego). Bez względu na to, czy sąd umieści dziecko pod pieczę osoby niebędącej rodzicem na podstawie postanowienia o udzieleniu zabezpieczenia, postanowienia wydanego na podstawie art. 569 § 2 k.p.c., czy też 579 i n. k.p.c.⁵⁰, czy też np. w wyroku rozwodowym (art. 112 k.r.o.), oznacza to orzeczenie o umieszczeniu dziecka w pieczy zastępczej w rozumieniu kodeksu rodzinnego i opiekuńczego.

⁴⁹ M. Andrzejewski [w:] *System Prawa Prywatnego. Tom 12...*, s. 392 i n.

⁵⁰ Nie przesądzając oczywiście, że w przypadku wydania orzeczenia „w przypadku nagłym” (art. 569 § 2 k.p.c.) wskazane art. 579 i n. k.p.c. nie znajdują zastosowania.

b. Pojęcie „pieczy zastępczej” w Ustawie o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej

Podobnie jak w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym pojęcie „pieczy zastępczej” nie zostało również zdefiniowane w Ustawie o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. W jej art. 2 ust. 2 zawarto jedynie definicję „systemu pieczy zastępczej”, która oznacza „zespół osób, instytucji i działań mających na celu zapewnienie czasowej opieki i wychowania dzieciom w przypadkach niemożności sprawowania opieki i wychowania przez rodziców”. Pomijając błąd przesunięcia kategoryjnego⁵¹ (system jako „osoby”, „instytucje” i jednocześnie „działania” [tych osób i instytucji]), niewłaściwe użycie określenia „opieka” w znaczeniu „piecza”, oraz niewielką wartość wyjaśniającą, należy zauważyć, że definicja ta jest szeroka i odnosi się do różnych sytuacji „zapewnienia czasowej opieki i wychowania dzieci w przypadkach niemożności sprawowania opieki przez rodziców”.

W ustawie przewidziano dwa rodzaje pieczy zastępczej: rodzinną oraz instytucjonalną (art. 34). Formami rodzinnej pieczy zastępczej są: rodzina zastępcza (spokrewniona, niezawodowa, zawodowa, w tym pełniąca funkcję pogotowia rodzinnego) i zawodowa specjalistyczna oraz rodzinny dom dziecka (art. 39 ust. 1 u.w.r.s.p.z.). Formami instytucjonalnej pieczy zastępczej są: placówki opiekuńczo-wychowawcze, regionalne placówki opiekuńczo-terapeutyczne oraz interwencyjne ośrodki preadopcyjne (art. 93 ust. 1 u.w.r.s.p.z.).

Umieszczenie dziecka w pieczy zastępczej następuje zasadniczo na podstawie orzeczenia sądu (art. 35 ust. 1 u.w.r.s.p.z.). Jedynie wyjątkowo, w przypadku pilnej konieczności, na wniosek lub za zgodą rodziców dziecka, możliwe jest umieszczenie dziecka w rodzinnej pieczy zastępczej na podstawie umowy zawartej między rodziną zastępczą lub prowadzącym rodzinny dom dziecka a starostą (art. 35 ust. 2 u.w.r.s.p.z.). Wyjątkowe sytuacje objęcia dziecka pieczą zastępczą bez orzeczenia sądu przewidziano w art. 58 ust. 1 p. 2 oraz 103 ust. 2 p. 2 u.w.r.s.p.z.

W uchwale z 14 listopada 2014 r.⁵² Sąd Najwyższy jednoznacznie przyjął, że sąd opiekuńczy, orzekając umieszczenie dziecka w pieczy zastępczej, oznacza konkretną rodzinę zastępczą lub rodzinny dom dziecka. Niedopuszczalne jest więc orzeczenie blankietowe, określające jedynie formę tej pieczy. Jak słusznie podkreślił Sąd Najwyższy

Przepisy ustawy o wspieraniu rodziny i pieczy zastępczej skupiają się na organizacyjnym aspekcie jej sprawowania, natomiast materialnoprawne podstawy umieszczenia dziecka w pieczy zastępczej i doboru właściwej formy pieczy, a także zasady postępowania mające minimalizować negatywne skutki oddzielenia od rodziców zostały zawarte w art. 100 oraz 109–111 k.r.o., dotyczących ingerencji sądowej w sprawowanie władzy rodzicielskiej, oraz w art. 112[1] i nast. k.r.o. regulujących pieczę zastępczą.

⁵¹ W definiendum i definiensie występują wyrażenia z różnych kategorii ontologicznych, zob. Z. Ziemiński, *Logika praktyczna*, Warszawa 2000, s. 53 i n.

⁵² III CZP 65/14.

Oceny przesłanek umieszczenia dziecka w pieczy zastępczej, jak również zagadnienie doboru właściwej placówki czy rodziny, dokonuje sąd orzekający. Postanowienie sądu ma formułę objęcia dziecka pieczą przez określoną osobę czy określoną placówkę. Sąd orzekający nie musi posługiwać się w tym zakresie nomenklaturą ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, która określa, zgodnie z jej art. 1, jedynie: zasady i formy wspierania rodziny przeżywającej trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych: zasady i formy sprawowania pieczy zastępczej oraz pomocy w usamodzielnianiu jej pełnoletnich wychowanków; zadania administracji publicznej w zakresie wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej; zasady finansowania wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej a także zadania w zakresie postępowania adopcyjnego (podobnie art. 112[2] k.r.o.).

Zakwalifikowanie z perspektywy Ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej określonej placówki czy rodziny do jurydycznej „formy pieczy zastępczej” jest zadaniem organów administracji. Wobec braku definicji legalnej pieczy zastępczej, jak również definicji wymienionych powyżej, definicji form pieczy zastępczej, należy uznać, że jeżeli sąd przykładowo w trybie zabezpieczenia wydał postanowienie umieszczające dziecko pod pieczą babki dziecka, to należy uznać, że dziecko zostało umieszczone w pieczy zastępczej z perspektywy prawa rodzinnego, jak również rodzinnej pieczy zastępczej w rozumieniu Ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej.

III. Konsekwencje umieszczenia dziecka „w pieczy bieżącej” z perspektywy świadczeń publicznych

a. Uwagi wstępne

Jednoznacznie należy rozróżnić zagadnienie zakwalifikowania postanowienia sądu opiekuńczego, jako orzeczenia o umieszczeniu dziecka w pieczy zastępczej od oceny, czy konkretne orzeczenie zostało wydane zgodnie z przesłankami materialnoprawnymi (w szczególności określonymi w art. 112[3] i n. k.r.o.). Na marginesie należy zauważyć, że zgodnie ze stanowiskiem Sądu Najwyższego zajęтым w postanowieniu z 24 listopada 2016 r.⁵³, sąd orzekając o powierzeniu sprawowania pieczy zastępczej nad małoletnim dzieckiem, uwzględnia przede wszystkim dobro i interesy dziecka, co w szczególnych okolicznościach może przemawiać za odstąpieniem od spełnienia przez kandydata do jej wykonywania wszystkich wymagań przewidzianych w art. 42 ust. 1 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej.

Zagadnienie materialnoprawnych przesłanek rozstrzygnięcia (w tym kwestia spełnienia wymagań określonych w Ustawie o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej), ma znaczenie na etapie postępowania rozpoznawczego (czy też przesłanek udzielenia zabezpieczenia). Orzeczenie prawomocne, a więc takie w stosunku do którego nie przysługuje środek odwoławczy ani inny środek zaskarżenia⁵⁴ (art. 363 § 1 k.p.c.), wiąże nie tylko strony i sąd, który je wydał, lecz również inne organy państwowe i organy administracji publicznej (art. 365 § 1 k.p.c.). Przepis ten znajduje zastosowanie zarówno w odniesieniu do orzeczeń nieprocesowych (w tym wydanych w postępowaniu opiekuńczym)⁵⁵, jak i również o udzieleniu zabezpieczenia⁵⁶. Jest to istotne właśnie z perspektywy analizowanej sytuacji, gdy postanowienia „z racji swojej treści mogą wyrzucić skutki poza postępowaniem, w którym zapadły”⁵⁷. Jak podkreślił Sąd Najwyższy wyroku z 13 stycznia 2000 r., „Istota mocy wiążącej prawomocnego orzeczenia sądu wyraża się w tym, że także inne sądy, inne organy państwowe,

⁵³ II CA 1/16.

⁵⁴ Pojęciem prawomocności w odniesieniu do postanowienia o udzieleniu zabezpieczenia wprost posłużono się w art. 742 § 1 k.p.c.

⁵⁵ K. Lubiński, *Prawomocność materialna orzeczeń w postępowaniu nieprocesowym*, PiP 11/2003, s. 50 i n.

⁵⁶ W odniesieniu do zakresu postanowień korzystających z prawomocności materialnej zob. rozważania P. Grzegorzczaka [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom II. Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Erciński, LEX 2016, komentarz do art. 365 i 366, nb. 11.

⁵⁷ *Ibidem*.

a w przypadkach przewidzianych w ustawie także inne osoby muszą brać pod uwagę fakt istnienia i treść prawomocnego orzeczenia sądu”⁵⁸.

Każdy organ administracji – w tym jednostki organizacyjne wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej (art. 2 ust. 3 u.w.r.s.p.s.) – jest więc związany postanowieniem sądu opiekuńczego (w tym postanowieniem o udzieleniu zabezpieczenia), umieszczającym dziecko w pieczy zastępczej, bez względu na to, czy uważa rozstrzygnięcie za zasadne, słuszne i materialnie uzasadnione.

b. Konsekwencje w zakresie Ustawy o pomocy państwa w wychowywaniu dzieci⁵⁹

Zgodnie z art. 4 ust. 2 świadczenie wychowawcze przysługuje: matce albo ojcu, jeżeli dziecko wspólnie zamieszkuje i pozostaje na utrzymaniu matki albo ojca (p. 1); opiekunowi faktycznemu dziecka, jeżeli dziecko wspólnie zamieszkuje i pozostaje na utrzymaniu opiekuna faktycznego (p. 2); opiekunowi prawnemu dziecka (p. 3); dyrektorowi domu pomocy społecznej (p. 3); rodzinie zastępczej, osobie prowadzącej rodzinny dom dziecka, dyrektorowi placówki opiekuńczo-wychowawczej, dyrektorowi regionalnej placówki opiekuńczo-terapeutycznej albo dyrektorowi interwencyjnego ośrodka preadopcyjnego, o których mowa w ustawie z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (p. 4). Należy jednak zwrócić uwagę, że zgodnie z art. 2 p. 10 u.p.p.w.d. opiekunem faktycznym dziecka jest tylko osoba faktycznie opiekująca się dzieckiem, jeżeli wystąpiła z wnioskiem do sądu opiekuńczego o przysposobienie dziecka.

Zagadnieniem mającym istotne znaczenie praktyczne jest kwestia, czy w przypadku, gdy w sentencji postanowienia sądu opiekuńczego nie pada „magiczna formuła” o umieszczeniu dziecka „w pieczy zastępczej”, a najlepiej: „w rodzinnej pieczy zastępczej sprawowanej w formie rodziny zastępczej spokrewnionej” albo „w instytucjonalnej pieczy zastępczej sprawowanej w formie regionalnej placówki opiekuńczo-terapeutycznej” na podstawie cytowanej powyżej ustawy, osobie sprawującej pieczę przysługuje świadczenie.

W orzecnictwie sądów administracyjnych⁶⁰ przyjęto interpretację zgodnie z którą: językowa wykładnia Ustawy o pomocy państwa w wychowywaniu dzieci wyłącza możliwość przyznania świadczenia „osobie, która sprawuje bieżącą pieczę nad dzieckiem z mocy orzeczenia sądu”⁶¹. Jednocześnie sądy, uznając niekonstytucyjność takiego ograniczenia

⁵⁸ II CKN 655/98.

⁵⁹ Ustawa z 11 lutego 2016 r., Dz.U. z 2022 r. poz. 1577.

⁶⁰ Zob. wyroki wskazane w przypisie.

⁶¹ Tak przykładowo Wojewódzki Sąd Administracyjny w Gliwicach w wyroku z 15 lipca 2022 r., II SA/Gl 592/22.

(art. 72 Konstytucji RP oraz art. 20 Konwencji o prawach dziecka⁶²) oraz stosując bezpośrednio Konstytucję RP i Konwencję o prawach dziecka, uznawały prawo do świadczeń również osób sprawujących „bieżącą pieczę” nad dzieckiem.

Przywołana argumentacja konstytucyjna jest słuszna. Nie jest to jednak jedyny argument na rzecz przyjmowanego finalnie rozstrzygnięcia. W świetle powyższych rozważań należy stwierdzić, że bez względu na formułę sentencji postanowienia sądu, jak również to, czy zostało one wydane w trybie zabezpieczenia, czy też stanowi rozstrzygnięcie merytoryczne, jeżeli sąd umieszcza dziecko pod pieczę innej osoby niż rodzice, stanowi to orzeczenie o umieszczeniu dziecka w pieczy zastępczej. Zgodzić należy się ze stanowiskiem zajętym w wyroku Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Gliwicach z 25 listopada 2022 r.⁶³, w którym stwierdzono, że

każde orzeczenie sądu, w wyniku którego następuje powierzenie realizacji funkcji opiekuńczych i wychowawczych nad małoletnim, mające charakter powierzenia pieczy zastępczej, uprawniać może do uznania, iż osobie/rodzinie powierzono tymczasowo pełnienie funkcji rodziny zastępczej (...). Wprawdzie (...) Sąd Rejonowy nie posłużył się określeniem, z którego wynikałoby, że ‘umieścił małoletnią w pieczy zastępczej’, (...) to jednak opisane orzeczenie czyni zadość dyspozycji art. 109 § 2 pkt 5 w zw. z § 1 ustawy z 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, zgodnie z którym w sytuacji, gdy dobro dziecka jest zagrożone, sąd opiekuńczy wyda odpowiednie zarządzenia, w szczególności może zarządzić umieszczenie małoletniego w rodzinie zastępczej, rodzinnym domu dziecka albo w instytucjonalnej pieczy zastępczej albo powierzyć tymczasowo pełnienie funkcji rodziny zastępczej małżonkom lub osobie, niespełniającym warunków dotyczących rodzin zastępczych, w zakresie niezbędnych szkoleń, określonych w przepisach o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej.

Wskazane postanowienie sądu stanowi nie tylko umieszczenie dziecka „w pieczy zastępczej”, w rozumieniu k.r.o., ale również w rozumieniu przepisów ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. Świadczenie wychowawcze, o którym stanowi Ustawa o pomocy państwa w wychowaniu dzieci, w takich przypadkach przysługuje osobie sprawującej pieczę nad dzieckiem w wyniku bezpośredniego stosowania art. 4 ust. 2 p. 5 ustawy.

Powyższe rozważania prowadzą do podobnej konkluzji w zakresie świadczenia „Dobry start” (art. 187a ust. 2 u.w.r.s.p.z. oraz rozporządzenie Rady Ministrów z 15 czerwca 2021 r. w sprawie szczegółowych warunków realizacji rządowego programu „Dobry start”⁶⁴). Zgodnie z art. § 4 ust. 1 p. 1 Rozporządzenia świadczenie to przysługuje rodzicom, opiekunom faktycznym, opiekunom prawnym, rodzinom zastępczym, osobom prowadzącym rodzinne domy dziecka, dyrektorom placówek opiekuńczo-wychowawczych, dyrektorom regionalnych placówek opiekuńczo-terapeutycznych (przy czym opiekunem faktycznym, zgodnie z § 3 ust. 3 jest

⁶² Tak Wojewódzki Sąd Administracyjny w Krakowie w wyroku z 25 stycznia 2023 r., III SA/Kr 1532/22. W innych orzeczeniach wskazywano także inne przepisy Konwencji o prawach dziecka np. art. 3 i 27, zob. przykładowo Wojewódzki Sąd Administracyjny w wyroku z 22 marca 2019 r., II SA/Łd 96/19.

⁶³ II SA/Gl 1155/22/.

⁶⁴ Dz.U. z 2021 r. poz. 1092.

wyłącznie osoba faktycznie opiekującą się dzieckiem, jeżeli wystąpiła z wnioskiem do sądu opiekuńczego o jego przysposobienie). „Rodziną zastępczą” w rozumieniu wskazanego przepisu jest każda osoba niebędąca rodzicem, której sąd powierzył sprawowanie pieczy nad dzieckiem, bez względu na użyte w sentencji orzeczenia sformułowanie.

c. Konsekwencje w zakresie Ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej⁶⁵

Zgodnie z art. 80 ust. 1 u.w.r.s.p.z. rodzinie zastępczej oraz prowadzącemu rodzinny dom dziecka na każde umieszczone dziecko przysługuje świadczenie na pokrycie kosztów jego utrzymania, nie niższe niż kwota 660 zł miesięcznie – w przypadku dziecka umieszczonego w rodzinie zastępczej spokrewnionej; 1000 zł miesięcznie – w przypadku dziecka umieszczonego w rodzinie zastępczej zawodowej, rodzinie zastępczej niezawodowej lub rodzinnym domu dziecka.

Przyjęcie stanowiska, zgodnie z którym każde umieszczenie dziecka orzeczeniem sądu pod pieczę osoby, która nie jest rodzicem dziecka, należy uznać za umieszczenie w pieczy zastępczej (rodzinnej: spokrewnionej lub niespokrewnionej), nie tylko w rozumieniu przepisów kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, ale również Ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej przesądza, że osobie takiej przysługują świadczenia przewidziane w tej ustawie dla rodzin zastępczych.

Należy uznać, że wszystkie wymienione powyżej świadczenia (również wynikające z Ustawy o pomocy państwa w wychowaniu dzieci) przysługują od chwili skuteczności orzeczenia powierzającego pieczę nad dzieckiem.

⁶⁵ Ustawa z 9 czerwca 2011 r., Dz.U. z 2023 r. poz. 1426.

IV. Podsumowanie

Podsumowując przeprowadzone rozważania, należy podkreślić, że w polskim prawie rodzinnym, zarówno na płaszczyźnie materialnoprawnej jak i procesowej, istnieją rozwiązania normatywne umożliwiające w sytuacjach „nagłych” umieszczenia dziecka „doraźnie” pod pieczęć innej osoby niż rodzic – przykładowo na czas toczącego się postępowania. Może tego dokonać sąd prowadzący postępowanie opiekuńcze, np. w sprawie o ograniczenie czy pozbawienie władzy rodzicielskiej, działając w trybie zabezpieczenia. Możliwe jest również wydanie takiego postanowienia „w wypadkach nagłych”, przez sąd niewłaściwy miejscowo, na podstawie art. 569 § 2 k.p.c.

Bez względu na sformułowanie sentencji orzeczenia, jak również to, czy chodzi o orzeczenie merytoryczne co do istoty sprawy czy wydane w trybie zabezpieczenia, gdy sąd umieszcza dziecko pod pieczęć innej osoby niż rodzic, oznacza to umieszczenie dziecka w pieczy zastępczej.

Należy ponadto przyjąć, że chodzi nie tylko o „umieszczenie dziecka w pieczy zastępczej” w rozumieniu kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, ale również w rozumieniu Ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. Brak legalnej definicji pieczy zastępczej w tej ustawie przesądza, że należy stosować szerokie ujęcie systemowe. Zakwalifikowanie orzeczenia do określonej formy pieczy przewidzianej w ustawie, jest zagadnieniem z zakresu interpretacji treści sentencji oraz stosowania norm Ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. Należy jednoznacznie podkreślić, że przedmiotowe orzeczenia wiążą sądy i organy administracji, bez względu na to, czy w ich ocenie są słuszne merytorycznie, jak również czy we właściwy sposób zastosowano przesłanki materialne.

Konsekwencją zajętego powyżej stanowiska jest przyjęcie poglądu, zgodnie z którym osobie sprawującej „bieżącą” pieczę nad dzieckiem na podstawie orzeczenia sądu (stanowiącego rozstrzygnięcie co do istoty sprawy czy też jedynie zabezpieczenie), przysługują wszystkie świadczenia publicznoprawne przeznaczone osobie sprawującej „pieczę zastępczą”. Co istotne, wynika to z wykładni systemowej, a nie podważenia konstytucyjności regulacji określających zakres zastosowania norm przyznających świadczenia społeczne i aplikacji koncepcji bezpośredniego stosowania Konstytucji RP w tym zakresie.

